

ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Наукові праці МАУП, 2008, вип. 2(18), с. 359–363

Наводяться різні класифікації доказів та їх функцій у цивільному судочинстві, розглядаються питання захисту цивільних прав, пов'язані із судовим доказом.

Демократична правова держава повинна сприяти людині в реалізації її прав і законних інтересів, їх охороні та захисту. Згідно з Конституцією України права і законні інтереси фізичних осіб становлять основний зміст діяльності держави в особі її органів [1].

Серед об'єктів цивільних прав, що визначаються ст. 177 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [3] і на які спрямовані суб'єктивне право і суб'єктивний обов'язок учасників цивільних правовідносин, є результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація. Для їх позначення законодавець використовує поняття “інтелектуальна власність”. В узагальненому вигляді під правом інтелектуальної власності законодавство розуміє право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК та іншим законом (ч. 1 ст. 418 ЦК України). Інтелектуальною діяльністю є розумова (духовна, творча) праця людини в галузі науки, техніки, літератури, мистецтва, художнього конструювання (дизайну). Результати інтелектуальної діяльності, на відміну від об'єктів речового права, мають ідеальну природу, права на такі об'єкти належать до виключних прав [7, 4; 11, 9]. Інтелектуальні ресурси як нематеріальні об'єкти не підпадають під фізичний знос, невичерпні, спроможні до відтворення, зростають швидко та якісно, можуть тиражуватись у будь-якому масштабі [8, 16].

Охорона і захист прав інтелектуальної власності є важливими для будь-якої країни, оскільки полегшують розвиток і винагородження творчого та інноваційного потенціалу, сприяють впровадженню нових технологій, здійсненню інвестицій у цю сферу. Система охорони прав інтелектуальної власності надає гарантії споживачеві, оскільки

ки той може бути впевнений, що придбаний товар є саме тим, який він сподівався придбати [12].

Цивільний кодекс України закріплює право на захист цивільних прав та інтересів (ст. 15), на захист прав інтелектуальної власності (ст. 432), які можуть захищатися за допомогою юрисдикційних і позаюрисдикційних форм. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 432 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності відповідно до ст. 16 ЦК України, яка передбачає загальні цивільно-правові засоби захисту, у тому числі права інтелектуальної власності при їх порушенні. Ч. 2 ст. 432 ЦК України передбачає спеціальні засоби захисту права інтелектуальної власності.

Питанням захисту цивільних прав в юридичній літературі приділено достатньо багато уваги. Визнані фахівці у галузі цивільного права, зокрема Н. С. Кузнецова, О. В. Дзера, В. М. Коссака, В. В. Луць, І. В. Спасибо-Фатеева та ін., неодноразово зазначали, що цивільно-правовий захист цивільних прав та інтересів як правова категорія може мати багатоаспектне значення [4, 34; 17]. Він може розглядатися як правовий інститут цивільного, а також цивільно-процесуального права. При цьому необхідно чітко розмежовувати право на захист цивільних прав у матеріальному і процесуальному значеннях, оскільки суб'єктивне цивільне право на захист та суб'єктивне цивільне процесуальне право вимагати захисту порушеного суб'єктивного матеріального права не є тотожними. Водночас вони не конкурують між собою, а сприяють рівною мірою захисту основного цивільного суб'єктивного права, зокрема права інтелектуальної власності.

Цивільно-правовий захист є системою активних заходів, які застосовуються суб'єктом цивіль-

ного права, компетентними державними чи іншими органами, спрямованою на усунення порушень цивільного права чи інтересу, покладення виконання обов'язку по відновленню порушення права на порушника. Водночас прийнятим є підхід, що право на захист є похідним від основного суб'єктивного цивільного права (зокрема, прав інтелектуальної власності) і не може існувати без останнього [4, 34]. Відповідно до ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизначених або оспорюваних свобод чи інтересів [2]. Це право поширюється і на порушення прав інтелектуальної власності. Слід відзначити, що аналіз іноземної практики розгляду спорів про порушення прав інтелектуальної власності підтверджує висновок про наявність окремої категорії справ.

Виокремлюючи специфіку процесуальних відносин, пов'язаних з вирішенням спорів щодо прав інтелектуальної власності та визначенням у цьому місця та ролі судової експертизи як засобу доказування, доцільно зупинитися на розумінні доказів і доказової діяльності у цивільному процесі в цілому. Матеріальне право завжди тісно пов'язане з процесуальною формою, в якій знаходить реальне втілення регулятивний зміст матеріальних норм. Неухильне і точне додержання та застосування норм матеріального і процесуального права, що втілюються у законодавчих актах відповідної галузі, при розгляді і вирішенні цивільних справ є гарантією їх правильного, справедливого вирішення у встановлені законодавством строки.

Взаємопов'язаними є судовий процес і право, цивільний процес і цивільне право. Фактично, процесуальна форма забезпечує у конкретній правовій життєвій ситуації реалізацію того регулюючого потенціалу, заради якого й була прийнята відповідна норма матеріального права. Тобто процес за своїм змістом має бути адекватним призначенню матеріальної (регулятивної) норми.

Представники юридичної науки і практики юристи давно вже помітили, що “коли мова заходить про достатньо велику групу справ, спорів, вирішення яких засновано на застосуванні регулятивних норм, що входять до однієї й тієї ж галузі права або до одного з інститутів цієї галузі, то для правильного застосування цих норм виникає необхідність у врахуванні певної специфіки процесуального характеру. У ряді випадків законодавець цю специфіку підіймає у ранг законодавчих положень у вигляді спеціальних процесуальних

норм, що містяться у нормах матеріального права” [10, 7].

На застосування загальних норм процесуального права справляє вплив і матеріально-правова специфіка справи: специфіка його суб'єктивного складу, об'єкта і змісту матеріально-правових відносин. Саме цими факторами зумовлюється формування та існування такого явища в судовій практиці по цивільних справах та у наукових дослідженнях учених, як процесуальні особливості розгляду окремих категорій цивільних справ.

Зазначимо, що виявлення та дослідження процесуальних особливостей розгляду та вирішення цивільних справ має не лише теоретичне, а й велике практичне значення, оскільки дає змогу позбавитися помилок при застосуванні норм матеріального і процесуального права і сприяє підвищенню якості судочинства. Такі дослідження корисні, по-перше, для практики внаслідок свого прикладного значення; по-друге, для розвитку теорії цивільного процесуального права, вдосконалення процесуальних інститутів. При дослідженні окремих категорій цивільних справ більш повно і всебічно виявляється багатство змісту процесуальних норм, особливості їх дії в різноманітних ситуаціях [5, 114].

Водночас з метою виявлення процесуальних особливостей розгляду та вирішення тієї чи іншої конкретної категорії цивільних справ необхідно правильно визначити коло закріплених у ЦПК та матеріально-правових актах спеціальних процесуальних норм, що належать до розгляду і вирішення лише цих цивільно-правових спорів, а також на підставі всебічного аналізу норми матеріального права, що підлягає застосуванню, вирішити низку не врегульованих спеціальними нормами питань процесуального характеру: щодо підвідомчості справи суду, щодо сторін, третіх осіб, відносності доказів і всіх інших, що мають важливе значення для цієї справи.

Зауважимо, що спори з прав інтелектуальної власності традиційно належать до категорії складних, що зумовлюється їх специфікою. Наявність матеріальних норм, закріплених у книзі IV ЦК України, спеціальних законів, низки міжнародних актів у сфері інтелектуальної власності, до яких приєдналась Україна, створює підґрунтя для залучення в якості одного із засобів доказування у спорах з інтелектуальної власності висновків експертів і проведення спеціальних досліджень.

Відповідно до ст. 1 ЦПК України завданнями цивільного судочинства є справедливий, не-

упереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизначених або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

Одним із суттєвих моментів, пов'язаних з пізнавальною діяльністю у процесі доказування, є те, що виконання завдань судочинства (як цивільного, так і будь-якого іншого) залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Виходячи з цього доцільно окреслити проблематику понять істини та пізнання в контексті права та судочинства.

Можна підтримати позицію, висловлену академіком АПрН України М. Й. Штефаном, який зауважує, що виходячи з діалектичного розуміння пізнання як процесу відбиття у свідомості людини об'єктивної реальності, зовнішнього світу, природи і суспільства пізнання у цивільному судочинстві — це процес відбиття у свідомості суддів і осіб, які беруть участь у справі, обставин конкретної справи і доказів, що їх підтверджують та існують в об'єктивному світі [18].

Що стосується причин відхилення від судової істини, то у контексті дослідження, пов'язаного із розглядом процедур залучення висновку судової експертизи як одного із засобів доказування у спорах з порушення прав інтелектуальної власності, можна навести хибні або помилкові висновки експертів, винесення яких може пояснюватися декількома причинами. Збільшення конкуренції, наявність певної кількості суб'єктів, що займаються експертною діяльністю, підвищення професійного рівня судових експертів у тій чи іншій сфері дають змогу, на відміну від попередньої практики, обговорювати огріхи та помилки експертних висновків. Останні можуть бути пов'язані з некоректністю досліджень, відхиленням від методик, з помилками вибірки, алогічністю або суперечливістю висновків тощо. Крім того, для суддів-юристів може бути проблематичним вирішити остаточно професійний спір між висновками експертів, без чого не може бути і апеляції до одного з експертних висновків як підстави для акту правосуддя, в якому повинні бути зазначені і причини незгоди з іншими висновками.

Водночас аналіз судової практики свідчить, що посилення на наявність помилок у висновку експерта, який досліджувався та оцінювався судом, а викладені у ньому обставини були відомі заявнику, не може бути підставою для перегляду судових рішень, що набрали законної сили, за пра-

вилами перегляду їх у зв'язку з нововиявленими обставинами [15].

Для того щоб прийняти рішення, суд повинен оцінити подані сторонами докази. Тобто одним з основоположних факторів, що впливає на прийняття рішення на користь тієї чи іншої сторони у судовій справі, є подання таких доказів.

І спір сторін, і діяльність суду в процесі зосереджуються, як правило, на двох істотно різних питаннях — на юридичній оцінці фактів та відносин і на питанні про існування та неіснування фактів. Досвід засвідчує, що питання факту викликає більше всього спорів і вимагає від суду посиленої роботи.

А. Х. Гольмстен зауважував, що у процесуальному відношенні, суб'єктами якого є суд і сторони, сторони надають відомі дані суду; вони, впевнені в істинності факту, намагаються викликати в нього таке ж переконання. Доказом називаються ті дані, які сторона надає суду з метою переконати його в істинності факту. Підлягають доказуванню лише факти, що відповідають двом загальним умовам: 1) факт має бути істотним для справи (неістотний факт для утворення суддівського переконання ніякого значення не має); 2) факт має бути визнаний — чи буде він характеру позитивного, чи негативного, це не має значення (хоча негативний факт дуже рідко спроможний бути доказаним безпосередньо) [16, 150].

Однак базовим положенням, яке впливає з будь-яких підходів до цих понять, є те, що докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі, її правильного вирішення. Як зазначає О. О. Штефан, поняття та основні ознаки доказів у цивільному судочинстві можна визначити зі ст. 57 ЦПК України, за якою доказами (instrumenta) у цивільній справі є будь-які фактичні дані, що вміщують інформацію про обставини, необхідні для правильного вирішення справи; носії такої інформації — точно визначені засоби доказування (probatio), одержання цієї інформації судом здійснюється у порядку, визначеному законом [18].

Для того щоб суд визнав ту або іншу інформацію в якості доказів, вона повинна відповідати певним ознакам, у тому числі зазначеним у ст. 57 ЦПК України.

Зміст доказів — це сукупність фактичних даних про обставини, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Обставинами є юридичні факти — дії (бездіяльність) і події. Фактичні дані як доказова інформа-

ція можуть мати безпосередню і опосередковану форму — прямого або побічного доказу.

Згідно з теорією права, юридичним фактом називається така життєва обставина, з якою закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правопорушення. Ці обставини зазначаються у гіпотезах правових норм, і коли вони виникають у реальному житті, це призводить до того, що у певних суб'єктів або з'являються взаємні права та обов'язки, тобто виникає правовідношення; або відбувається зміна цих правовідносин (обсягу або змісту зазначених прав та обов'язків, складу суб'єктів); або правовідношення припиняється — зазначені права та обов'язки зникають [9, 306].

Процесуальна форма доказів полягає у тому, що засоби доказування є джерелами інформації про фактичні дані. Частиною 2 ст. 57 ЦПК України встановлено п'ять процесуальних форм одержання фактичних даних: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази; висновки експертів. Відповідно до ч. 2 ст. 65 ЦПК судами можуть бути прийняті як докази документи, одержані за допомогою електронно-обчислювальної техніки. Як речові докази судом досліджуються подані звуко- і відеозаписи (ч. 2 ст. 57 ЦПК України).

У процесі розгляду судом цивільних справ особи, які беруть участь у справі, можуть у демократичній процесуальній формі активно здійснювати доказову діяльність, спрямовану на досягнення мети процесу, на встановлення судом об'єктивної істини у справі та ухвалення у ній законного і обґрунтованого рішення.

Докази можна класифікувати за різними підставами та ознаками:

- 1) за джерелом доказів: дається у ч. 2 ст. 57 ЦПК України і конкретизується у ст. 62–66 ЦПК. Серед цих джерел: показання сторін, третіх осіб, їхніх представників; показання свідків; письмові докази; речові докази; висновки експертів. В теорії існує думка щодо необхідності розширення переліку доказів [14, 199];
- 2) по відношенню до предмета доказування докази поділяються на прямі та побічні. Відомості, які складають зміст перших, безпосередньо належать до обставини, яку доводять (наприклад, показання свідка); ті, які складають зміст других — стосуються проміжних фактів, за допомогою яких встановлюються обставини, що доводяться (наприклад, відбитки). Як правило, прямі докази

перевіряються, уточнюються та підкріплюються за допомогою непрямих. Для всебічної перевірки достовірності прямих доказів використання непрямих доказів має велике значення [13, 76];

- 3) за способом формування: докази особисті (від людей) та речові (від речей) (в науковій літературі зустрічається їх аналог: суб'єктивні та об'єктивні). До складу особистих доказів включаються не тільки пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків і висновки експертів, а й різні документи, оскільки вони виходять від відповідних осіб;
- 4) за джерелом (або процесом) формування: первинні (фактичні дані, що встановлені з джерела, яке безпосередньо сприймає обставину, що досліджується (показання свідка, речовий доказ)) та похідні. Похідні докази виникають у результаті вторинного відображення (копіювання), формуються під впливом опосередкованих джерел і є відображенням слідів, що виникли в результаті первинного відображення. Це можуть бути копія договору, копія свідоцтва, фотографія об'єкта. Первинні докази мають значно більшу достовірність, ніж похідні;
- 5) по відношенню до завдань доказування: докази істинності та докази хибності. Доказування істинності того чи іншого положення може здійснюватися шляхом спростування всіх положень, протилежних тому, що доводиться.

Слід зазначити, що подібні підходи щодо класифікації доказів застосовуються і в інших країнах континентальної системи права. Наприклад, у теорії німецького доказового права прийнята наступна класифікація доказів [6, 107–108]:

- 1) за метою доказування розрізняють повні докази та докази-ствердження, що служать для доказування вірогідності певного факту, основний доказ і протилежний доказ або контраргумент;
- 2) за способом надання доказів розрізняють прямі та непрямі докази;
- 3) за процесуальною формою, а також залежно від виду доказування розрізняють строгі докази та вільні (як не пов'язані з відповідною процесуальною формою).

Виходячи з того, що висновок експерта є одним із доказів у цивільній справі, у тому числі при розгляді справ з порушення прав інтелектуальної власності, він у повній мірі підпадає під застосу-

вання загальних процесуальних вимог і підходів, викладених вище.

Таким чином, доказ буде розцінюватись як такий, що належить до справи, якщо йому будуть притаманні наступні ознаки: між доказом та встановленою за справою обставиною має бути зв'язок; така обставина повинна відігравати важливу роль у вирішенні справи; доказ має переконати суд у вірогідності існування даної обставини. Отже, судовими доказами як процесуальним засобом пізнання у судовій справі є будь-які фактичні дані, що містять інформацію про обставини, необхідні для вирішення справи, мають властивість відносності, виражені у встановленій процесуальній формі та досліджені у визначеному законом процесуальному порядку.

Функція суду зводиться до того, щоб у процесі розгляду та вирішення кожної конкретної справи досягти вірного знання про фактичні обставини, характерні для спірного правовідношення, і точно застосувати до встановлених юридичних фактів норму або певний ряд норм матеріального права, з метою прийняття судових рішень як результату процесу захисту суб'єктивних прав, що існували до процесу, або відмовити у такому захисті, якщо встановлено відсутність суб'єктивного права.

Література

1. Конституція України: Офіц. текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. — 1996. — № 30. — Ст. 141 (із змінами станом на 1 січня 2006 р.). — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2006. — 144 с.
2. Господарський кодекс України: Офіц. вид. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2004. — 224 с.
3. Цивільний кодекс України: Офіц. вид. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2004. — 472 с.

4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — К.: Хрінком Антре, 2005. — Т. 1. — 832 с.

5. Гукасян Р. Е., Ченцов Н. В. Некоторые проблемы науки советского гражданского права на современном этапе // Материально-правовые и процессуальные средства охраны и защиты прав и интересов хозяйствующих субъектов. — Калинин, 1987. — С. 114.

6. Давтян А. Г. Гражданское процессуальное право Германии. — М.: Городец-издат, 2000. — 320 с.

7. Дроб'язко В. С., Дроб'язко Р. В. Право інтелектуальної власності: Навч. посіб. — К.: Хрінком Антре, 2004. — 512 с.

8. Карлухіна С. И. Защита интеллектуальной собственности и патентование. — М.: Междунар. отношения. — 2004. — 400 с.

9. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2005. — 575 с.

10. Особенности рассмотрения отдельных категорий гражданских дел. — М.: Изд-во МГУ, 1995. — 320 с.

11. Право інтелектуальної власності: Акад. курс / За ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. — 2-ге вид. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2004. — 672 с.

12. Соловко Ю. Як можна оцінити сучасний стан охорони інтелектуальної власності в Україні // Забезпечення доказів у цивільному та господарському процесах: Матеріали круглого столу (Київ, ВРУ, 16 грудня 2002 р.). — К., 2003.

13. Тertyшников В. И. Гражданский процесс: Курс лекций. — Харьков: Консум, 2001. — 240 с.

14. Треушников М. К. Судебные доказательства. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: ОАО "Издат. дом "Городец", 2005. — 288 с.

15. Ухвала ВК ВСУ від 20 лютого 2001 р. // ВВСУ. — 2001. — № 4. — С. 16.

16. Хутиз М. Х. Общие положения гражданского процесса. Историко-правовое исследование. — М., 1979. — 188 с.

17. Ціркаль В. Перевірка та оцінка висновку експертизи на досудовому слідстві і у суді // Право України. — 2005. — № 8. — С. 60–63.

18. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право у схемах: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2004. — 208 с.

Судові докази є найважливішими процесуальними засобами дізнання в судовій справі. За їх допомогою суд повинен досягти правильного знання про фактичні обставини, характерні для спірної справи, і винести правильне рішення на основі встановлених юридичних фактів.

Судебные доказательства являются важнейшим процессуальным средством познания в судебном деле. С их помощью суд должен достигнуть верного знания о фактических обстоятельствах, характерных для спорного дела, и вынести правильное решение на основе установленных юридических фактов.

Judicial proofs are the major remedial means of inquiry in action of proceeding. With their help the court should achieve true knowledge of actual circumstances, characteristic for disputable affairs, and pass the correct decision on the basis of the founded legal facts.

Надійшла 10 березня 2008 р.